

Erindringsbilleder - I

Årre Sogn sidst i 1800-tallet

Af V. S. Lauritsen

V. S. Lauritsen blev født d. 25. okt. 1876 i Årre degnebolig. Ved den lejlighed gik flaget til tops på den dengang eneste flagstang i sognet.

For at forstå betydningen af hans virke som skolemand gennem et langt liv må man nok hæfte sig ved to vigtige faktorer:

For det første hans udvikling gennem opvæksten, dels i hjemmet i Årre, dels - efter 13 års alderen - som elev på latinskolen i Ribe.

Men stor betydning har jo også arveanlæggene. Og her har fru rektor V. S. Lauritsen truffet netop to grundlæggende egenskaber, som han tog i arv fra sine forældre: Da Maren og Søren Lauritsen i 1924 holdt guldbrillup, var denne svigerdatter forhindret i at rejse med til Esbjerg til festen, da hun netop var bundet af at passe et spædbarn; men hun sendte en hilsen til sine svigerforældre, lagt i den lille nyfødte drengs mund: *Bedstemors fantasi, Bedstefars kraft og mod rinder rask herinde i mit unge varme blod.*

De to egenskaber, skaberevnen og modet til at føre nye ideer ud i livet, er netop egenskaber, der var karakteristiske for V. S. Lauritsen.

V. S. Lauritsen var cand. mag. i historie, engelsk og latin - med historie som hovedfag.

En af hans elever fra Haderslevtiden har engang sagt: *I engelsk var han god; i historie var han enestående.*

Ved siden af hans pædagogiske evner var hans blanding af fasthed og følsomhed gennemgående træk i hele hans karriere. Her skal blot nævnes et enkelt eksempel på hans forståelse af og kærlighed til eleverne: da han sad som rektor i Roskilde, blev en dag - kort efter be-

V. S. Lauritsen, 1896.

frielsen - en gymnasieelev sendt ned på hans kontor i anledning af en disciplinær forseelse; da han havde siddet lidt og set på denne store raske dreng, sagde han: *Jeg ved, at du under besættelsen har stået med våben i hånd, parat til at ofre dit liv for mig. Og nu skal jeg straffe dig. Du må undskylde, det kan jeg ikke. Jeg vil bede dig gå.*

Epokerne i V. S. Lauritsens pædagogiske løbebane starter, da han i 1896 bliver student fra

Ribe. I 1904 kommer embedseksamen: cand. mag. i historie, latin og engelsk. Og så ansættelserne: 1904-05 lærer ved Ålestrup Realskole, 1905-08 ved Ordrup Gymnasium, der dengang var privat, under professor Frederiksens ledelse. 1908-20 adjunkt ved Vejle højere Almen-skole. Det var her, han traf sin kone Gunvar Rasmussen, der som student udgået fra denne skole i et år vikarierede for en lærer, der var syg. - Ved genforeningen i 1920 kom han til Haderslev Katedralskole som lektor. Arbejdet i denne spændende overgangstid fra tysk til dansk har han altid fremstillet som meget fascinerende. I 1923 blev han rektor for det nyoprettede Herning Gymnasium eller Herning højere Almenskole, som det først hed. I pionerarbejdet der fik han i rigelig grad brug for sin skaber-evne. En stor glæde var det for ham, at det lykkedes ham at starte *Herning Gymnasiums Stipendiefond*, der skulle få stor betydning for mange ubemidlede studenter fra den egn. - Det sidste stadium var Roskilde Katedralskole, hvor han var rektor fra 1932 til pensioneringen i 1947. Der sagde en ældre kollega engang til ham: *Først tog De skolen, så tog skolen Dem.*

Rektor Lauritsen døde i februar 1967, 90 år gammel.

Erindringerne er nedskrevet i 1959.

Ester Dahl,
f. Lauritsen

Årre

Årre sogn omfatter foruden Årre, hvor kirken ligger, *Gunderup, Jyllerup, Brøndumsager* og *Tranebjerg*, ligger ca. ¾ mil øst for Varde og er i kirkelig henseende anneks til *Fåborg*, hvor præstegården ligger. Selve Årre er højt beliggende. Terrænet skræner jævnt til alle sider. Højest ligger kirken og et par hundrede meter fra den degneboligen, nyopført 1875 efter brand. Efter Traps statistiske opgivelse 1879 var indbyggerantallet ca. 502. Fåborg sogn havde 894. Årre havde et areal på 4840 tønder land, Fåborg havde 11.470, begge store hede- og mo-sestrækninger. Jorden i Årre var rig på mergel og ler, og rundt om fandtes på markerne dybe mergelgrave. Årre sogn havde mange gravhøje, i alt ca. 40. En del af dem lå mod nord ud over en stor hedestrækning, der skilte sognene Årre, Næsbjerg, Øse og Fåborg. Denne hede var vidt berømt for sin rigdom på vildt, navnlig harer, ræve og urfugle. Ifølge en kortskitse over Skast herred i Esbjerg statsskoles indbydelsesskrift 1936 formodes en oldtidsvej fra vikingetiden at have haft retning nord fra og ind over Årre, Skast og Jerne til Vesterhavet. Den vej har passeret Årre kirkebakke på østsiden lige forbi stedet, hvor degneboligen lå. Denne oldtidsvej er omtalt nærmere i *Fra Ribe Amt* 1923.

Af de omliggende sogne havde de to mod nord og nordvest liggende, *Øse* og *Næsbjerg*, henholdsvis 10.610 tønder land med 805 indbyggere og 6780 tønder land med 339 indbyggere. I dem begge brændtes mursten af leret. Mod syd ligger *Grimstrup*, der strakte sig mod vest og øst, således at dele af sognet lå vest for Årre og dele sydøst. Indbyggerantallet 732.

Hede, moser og kær, talrige mergelgrave, mindre vandløb, dårlige veje, så godt som ingen beplantninger, ingen læbælter, ingen markhegn, agre med grøfter eller lave diger som grænseskel mellem gårde, huse og sogne var karakteristiske træk i dette billede af en vest-

jysk egn. Hertil kom bebyggelsens art. Uden om den centrale del af et sogn med kirken bredte gårdene sig. Derefter kom husmandsstederne med mark til et par køer og får, derefter faldefærdige rønner og forladede rønner til næste sogn i omvendt rækkefølge. I udkanten af hvert sogn holdt de allerfattigste til, ofte folk med ilde rygte, straffede folk, løse eksistenser, betlere, *tatere*, *kæltringefolk*. Dem var man bange for. Bebyggelsen var spredt over store områder. Intetsteds var der samling omkring et gadekær.

Efter *Traps* ovennævnte statistiske oplysninger 1879 var der i Årre sogn 35 gårde og 33 huse, hvoraf 3 gårde og 25 huse lå ude i yderkanterne af den mere samlede bebyggelse i Årre, Jyllerup, Gunderup, Brøndumsager og Tranbjerg. Fåborg sogn havde 54 gårde og 79 huse, Grimstrup 62 gårde og 71 huse. Ved huse må forstås husmandssteder, omtrent alle med jord til, men mange af så ringe beskaffenhed, at beboerne havde forladt dem eller forlod dem og rejste til Amerika. I min barndom har jeg set flere af den slags. I dem holdt omstrejfende betlere ofte til om natten, undertiden også i længere tid ad gangen.

Der var i de egne ikke meget, der spærrede for udsigten. Fra Årre kunne man i klart vejr se domkirken i Ribe 4 mil mod syd. Forbindelsen mellem landsbyerne var om vinteren, når sneen dækkede jorden, og om efteråret, når veje og marker var pløre og ælte, vanskelig og til tider kun mulig til hest eller i langskaftede støvler eller træskostøvler. Det var ikke sjældent, at hestekøretøjer måtte give op. Når sneen lå tykt over marker og veje, forsvandt mange steder vejene helt, og markerne var på grund af mergelgrave farlige at begive sig ind på; over moser og kær var al færdsel standset. I vintertiden, når sneen lå over marker og veje, foregik al nødvendig transport sikrest med slæde og kane. I min barndom anlagdes en chaussé, en landevej med skærver og grus, fra Varde over Årre til

Fåborg, og en i *Nykirke* og *Bramming* sogne til jernbanestationen sidstnævnte sted. Bramming havde 315 indbyggere ifølge *Trap* af 1879 og var anneks til *Darum* med 681. De vidtstrakte sogne Årre, Fåborg, Grimstrup havde fælles jordemoder, der boede et sted i Fåborg sogns sydvestlige del, omtrent lige langt til de 3 kirker. Nærmeste læge boede i Varde, hvor der også var et sygehus. *Esbjerg* handelsplads havde 1875 et indbyggertal på 1006, men var i hurtig vækst på grund af det betydelige havneanlæg og jernbaneanlæggene til Varde-Ringkøbing-Holstebro og til Lunderskov over Bramming-Holsted-Vejen med stikbane fra Lunderskov til Vamdrup ved Danmarks daværende grænsestation. *Varde* var dog byen for Årre og Fåborg indtil o. 1890, da *Esbjerg* havde taget magten som hovedbyen. De store jernbaneanlæg i 70'erne førte en hel del omstrefjere af løse og fordrukne eksistenser med, vagabonder, *bosser* kaldte vi dem. De gjorde ikke egentlig fortræd, da man altid gav dem penge, småmønter og madpakke eller noget gammelt tøj, når de kom på deres tiggerfærd. De optrådte ofte i mindre flokke og gik gerne to og tre sammen på deres tiggeri. De gjorde livet på vejene og i øvrigt ellers usikkert for folk, fordi folk var bange for dem. De kunne optræde skræmmende og truende, når de ikke fik *en skilling på rejsen*; derfor lå der altid småpenge, toører og femører, i en skrivebordsskuffe, som vi kunne tage af, hvis der kom nogen, når far ikke var hjemme. Når far og mor begge var borte en aften, og vi børn var ene hjemme, var vi altid bange, selvom vi havde en bidsk terrierbastard som vagthund. Da vi senere desuden fik en hvas jagthund af den kraftige tyske korthårsrace, sov vi trygt uden at have dørene til degneboligen låset. Med gendarmeriets oprettelse i provisorietiden (1885-98) hørte det vagabonderende uvæsen med strejfende betlere op. Kun en enkelt gang indtraf en uhyggelig episode med betlere. Det

var en eftermiddag, da vi sad i dagligstuen alle sammen og fik eftermiddagskaffe med hjemmebagt brød med dejligt smør på, da der pludselig fra forstuen blev banket hårdt på døren til dagligstuen, døren blev revet op, og ind trådte et par høje, sværlemmede bosser, hvoraf den ene var kendt videnom under navnet Bismarck, en karl, der havde siddet 8 år i tugthuset for drab. De lukkede døren efter sig, og Bismarck trådte frem i stuen og bad i en rask tone om *en skilling på rejsen*. Den frække måde, han optrådte på med en reserve foran den lukkede dør, må have bragt fars blod i kog. Han røg op fra stolen og sagde nej, men tilføjede, at de kunne få et stykke franskbrød, hvorefter han tog et par stykker fra fadet og gav dem hver et stykke; men nu flammede Bismarck op. Han kylede sit stykke hen ad gulvet, strakte en næve ud og råbte: *Min hånd er ikke mere skiden, end at jeg godt kan bruge den, hr. lærer!* Disse ord havde dobbelt virkning; den lange bos ved døren trak sig ud i forstuen og videre ud, medens far for hen og stillede sig ved døren og råbte til Bismarck: *Kan du så finde ud!* Og det kunne Bismarck. Scenen havde været uhyggelig, og vi kunne se, at far var ophidset, da han satte sig ved bordet igen. Lidt efter rejste han sig brat og sagde: *Nede hos Mines er kun de gamle hjemme, måske endda kun gamle Jakobine. Jeg må derned. De to slubberter gik den vej.* Han tog en stok med sig og gik. Mor og vi børn sad tilbage skrækslagne og ubesluttsomme. Vi burde jo have alarmeret naboer. Fars formodning viste sig at være rigtig. Gamle Jakobine var alene hjemme på gården. De to bosser havde sat sig til rette i køkkenet og forlangte ind af penge, mad og drikke. Fra køkkenet havde de udsigt over gårdspladsen, og pludselig fik de travlt med at komme ud. De havde set den stærke degn. Idet de passerede ham, lettede Bismarck på hatten og hilste med et forsorent: *Farvel, hr. lærer, farvel!* Han havde lært høflighed i tugthuset.

Utrygheden ved livet på landet i de tider viste sig deri, at hver gårdmand havde en jagtbøsse, og til hver gård og hvert husmandssted hørte en hund. Far havde sin bøsse hængende over hovedgærdet på sin seng. Den var dobbeltløbet og altid ladt. Da han blev kasserer og regnskabsfører for det o. 1885 oprettede andelsmejeri og måtte ligge inde med betydelige pengebeløb, fik vi haspe for døren ind til soveværelse, dagligstue og børnekammer, så at der om natten kunne lukkes for adgang gennem staldbygningen og skolestuerne. Kun en enkelt gang mindes jeg, der blev banket på døren ind til soveværelset, og at far tog bøssen ned, klædte sig på, tændte en staldlygte, der stod ved sengen, og gik ud gennem sidehusets afdeling med bøssen i hånden. Stalddøren var åbnet, men den ubudne gæst var borte. Der kunne jo være tale om andre end vagabonder. Ude i sognenes yderkredse boede der jo adskillige mere eller mindre frygtede individer. Der var f.eks. mosefamilien i Fåborgdistriktet ind mod Årre, et helt dynasti af forbrydere, hvoraf et medlem havde siddet 16 år, et andet 8 år i tugthuset. Der var Sorte Bertel fra Grimstrup. Der var *amtmanden* og hans familie fra Knoldeflod. Der var Store Kræsten, Røde Rasmus og Sorte Henrik fra vort eget sogn, alle sammen folk, ingen brød sig om at have noget at gøre med; man var bange for at give dem arbejde, fordi de drak for meget brændevin og i fuldskab var uregerlige og dovne og kunne blive ondsindede. Over for husets kvinder var de uhøviske og sjofle i munden. De hørte ind under fattigvæsenet og levede ellers mest af tiggeri. Om efteråret i kartoflernes og gulerøddernes tid var det klogest ikke at gå i marken om natten for at se, om alt stod vel til dér.

Disse udprægede hedelandsbyer med bebyggelse over vidtstrakte områder - Grimstrup sogn havde på den ene led en udstrækning på over 3 mil - havde o. 1870 ikke megen forbin-

delse med hinanden indbyrdes. De var så godt som fremmede for ikke at sige fjendtlige over for hinanden. Det kunne endnu i min barndom hænde, at der på markedet i Varde opstod slagsmål mellem bønder fra forskellige sogne. En rest af dette forhold holdt sig usvækket hele min barndom igennem på den måde, at ingen dreng fra et andet sogn kunne passere en skole i denne skoles frikvarter uden at blive udæsket til slagsmål. Han var fremmed og skulle have klø. At slagsmål mellem bønder fra nabosogne endnu kunne finde sted, blev jeg i 8 års alderen vidne til under en klapjagt, der fandt sted på de store hedestrækninger mellem Årre og Øse med deltagere fra disse to sogne. Næsbjerg skulle have været med, men udeblev, hvorfor udbyttet blev meget ringe, idet alle rævene stak af ad Næsbjerg til. Klapjagten fandt sted en tidlig forårsdag i marts, og klapperne var for en stor del alle større drenge fra begge sogne. Jeg havde så inderligt bedt om lov til at være med, at far gav mig tilladelse, trods det at ingen klappere under 10 år ansås for stærke nok til at kunne holde til turens strabadser. Vi skulle jo vade i den høje lyng; det viste sig, at den mange steder gik mig til brystet, så jeg fik det strengt nok og havde til sidst ondt ved at følge med. Jeg var tilmed bange for ræve, og da et par stykker fandt vej mod mig, skyndte jeg mig at løbe til siden, så de uantastet slap igennem det led af kæden, hvor jeg hørte til; men jeg nåede henpå eftermiddagen frem til samlingsstedet, hvor jagten endte og deltagerne mødtes. Her fandt den egentlige blodsudgydelse sted. Det var skik og brug ved sådanne lejligheder, at en dreng fra hvert sogn stillede an til slagsmål. Drengene fra Øse fik ret hurtigt deres repræsentant skubbet frem på scenen. Han var en kraftig og stor fyr, efter de ord, der faldt fra de voksnes side på Øsefolkenes front, næppe en helt god repræsentant, da han var tjenestedreng og som uægte barn fra fattiggården i Varde var lejet ud til en

gårdmand i Øse. Han var tydeligt nok mere karl end dreng, og da han så tilmed var en horeunge fra Varde, var det, som om folkene fra Øse ikke var særlig ivrige efter at hidse drengene fra Årre frem. Der var klart nok ingen jævnbyrdig på den side. Vi fra Årre kom med indvendinger. Vi havde ingen med i den alder. Han dér var konfirmeret. Vi skulle bare have haft Søren Buk - det var også en af dem fra fattigvæsenet i Varde, karlestærk fra mange års arbejde - eller Laust Mogensens søn, Mogens, derude fra Nørheden, eller lange Ole, også en husmandsdreng, der havde været ude at tjene, fra han var 7 år, eller møllerens Niels, der kunne tage en sæk rug på nakken så let som nogen møllersvend. En del af skytterne gik hjemad. For dem var dagen endt, men andre blev tilbage og hånede de krystere fra Årre. Det trak op til skænderi mellem skytterne fra Årre og dem fra Øse. De var alle mere eller mindre fulde, svirendes, som det hed. Blandt Årrefolkene var *Friis* til Galthoved med. Han havde den største gård i Årre og var kendt videnom for sine hingste, sine tyre og sit drikkeri. Var han fuld, ville han slås, og han var fuld nu. Drilleriet og skænderiet tog til. Da rejste en dreng fra Årre sig og gik ind i kredsen. Det var Peder Iversens søn, *Iver* fra Gunderup, en lys dreng med et kønt ansigt, ret spinkel, absolut den kraftige dreng fra Øse fuldkommen underlegen i fysiske kræfter og mindst et par år yngre. Det kunne enhver se. Iver var også selv klar over det, men Årre skulle ikke gå vanæret hjem. I begyndelsen klarede Iver sig helt godt. I et slagsmål var det næverne, det først og fremmest kom an på, og målet var modstanderens ansigt. Var man underlegen i fysiske kræfter, gjaldt det om at holde modstanderen fra livet, så man undgik brydetag. Kom det til den fase i kampen, gjaldt det om at få ansigtet om bag modpartens ryg ved livtag om livet på ham for at undgå, at han nedenfra kunne sætte næsestyvere op i ansigtet på en. Der flød snart blod fra

V. S. Lauritsen som elev på latinskolen i Ribe.

næse og mund fra begge de kæmpende, men så lykkedes det drengen fra Øse at komme ind på livet af Iver, at spænde ben for ham, vælte ham på ryggen, komme oven på ham, få hans arme vredet om, og så heglede næveslagene ned i ansigtet på den faldne. Til sidst lå Iver ganske stille. Han var bevidstløs. Først da greb en af de voksne ind og rev sejrherren væk. Det hele havde været så modbydeligt, at ingen råbte hurra, og mange gik deres vej. Tilbage blev Friis og en del andre, og det endte med slagsmål mellem Friis og en mand fra Øse. Friis fik kløene, og parterne kunne gå hver til sit. Iver spyttede blod fra de ødelagte tænder, blodet flød fra den ophovnede næse, og ansigtet var ophovnet, mest partiet om de blodskudte øjne. Vi var på vandring hjemad i den høje lyng, søgende efter en gammel hedevej, som engang skulle have været der mellem Øse og Årre, da Friis og et par

andre mænd stødte til os. Friis så ikke stort bedre ud end Iver. Ansigtet var forrevet og ophovnet. Han havde været oppe at slås med en gårdejer fra Øse og havde fået læsterligt med klø. Vi kom til et bredt vandløb, der lignede en nygravet kanal. De voksne og enkelte af de større drenge vovede at springe over. Også Friis sprang. Han var for tyk og fuld. Han nåede ikke over. Han stod i vandet til livet. Vi mindre drenge fandt hen til et opstemningsværk og slap over, jeg sidst ved forsigtigt at kravle på alle fire. Det sidste stykke af turen var Friis og jeg alene. Han frøs, så kæberne rystede. Jeg måtte løbe for at følge med. Jeg deltog aldrig mere i klapjagter. Friis kom over vandgangen, men ikke over slagsmålet og drikkeriet. Han døde senere i en alder af ca. 50 år af delirium tremens. Af hans slagsmål mindes jeg beretning om to. Det ene foregik i gæstestalden i Kikkenborg kro ved jernbanestationen i Bramming, dengang en lille stationsby. Slagsmålet fandt sted mellem Friis og en anden gårdejer fra Årre, Lille Laue, som folk kaldte ham. De havde begge drukket for mange kaffepunche, var blevet vist udenfor for at afgøre deres mellemværende, som det var skik og brug i slige tilfælde. Friis fik som sædvanlig kløene og søgte tilflugt på retiraden, lokummet, og haspede døren efter sig. Nu var der i døren ind til den slags nødtørftsanstalter et hul for lugtens skyld, og da der var gået en lille tid, stak Friis hovedet ud igennem hullet for at se, hvor Laue var blevet af. Det skulle han ikke have gjort, for Laue havde stillet sig på lur, sprang frem, fik fat i ørerne på Friis, og nu lå der til Friis i en god mening. Laue brugte både næver og negle, og Friis så slemt tilredt ud, inden staldkarlen på hans skrig kom til og fik Laue væk. Det andet slagsmål, der længe gik ry af, var, da Friis sloges med den lille skrædder. Skrædderen var nærmest en dværg, men alligevel fik Friis klø. Skrædderen brugte benene og havde en egen måde at sparke Friis i

ansigtet på, så Friis tog flugten i stedet for at få fat i den lille springende skrædder.

Men Friis var andet og mere end slagsbroder og drukkenbolt. Han var storbonden i bedste forstand. Ingen, der trængte til hjælp, gik forgæves til ham. Han hentede læge eller jordemoder til de fattigste uden hensyn til vejr og vind og uden hensyn til, om det var dag eller nat. Friis var vennesæl, havde ingen fjender, var god i sit hjem og god mod sine tjenestefolk og sine dyr. Han var vist ikke nogen dygtig landmand. Hvad der økonomisk holdt ham oppe i de økonomisk vanskelige tider for landmændene i 1870'erne og 80'erne, var hans hingste og hans tyre. Ingen havde så høje, så stærke heste i miles omkreds som Friis fra Årre, Friis til gården Galthoe. - Lille Laue havde også en stor gård og var også fortrukket. Han var en dårlig landmand, en brøsig og brovtende type, der var ond mod sine tjenestefolk, absolut ikke tjenstvillig. Han måtte gå fra gården på grund af gæld, købte et husmandssted i Bramming sogn, kunne heller ikke klare det og hængte sig en dag.

Friis og Laue tilhørte et slægtled, der var døende sidst i 1880'erne. Landsbyerne var ved at vikle sig ud af deres indbyrdes afsondrethed, og grundene hertil var mange: de økonomiske nydannelser i form af andelsforeninger og brugsforeninger, der forudsatte større sammenslutninger af sogne, den politiske kamp mellem partierne højre og venstre, der drev bønderne og husmændene sammen i partiet Venstre uden hensyn til sognegrænser. Agrarbevægelsen virkede en tid i samme retning, ligeså skyttebevægelsen. Hertil kom et større åndeligt røre som følge af højskolernes og indremissionens indflydelse. Der stiftedes foredragsforeninger, byggedes forsamlingshuse, missionshuse, stiftedes afholdsforeninger og gymnastikforeninger. Af større betydning blev eksporten af landbrugsprodukterne smør, bacon og æg, de forbedrede vejforhold, den stigende brug af

cykler, en bedre postforbindelse og en større udbredelse af aviser. Efterskoler og landbrugs-skoler var ved at udformes i 90'erne. Et større fællesskab og en selvbevidst standsfølelse var i hastig udvikling, kort efter århundredskiftet fik bønderne regeringsmagten i landet, ganske vist under en degn førerskab, men dog.

I 1890 kom jeg på latinskolen i Ribe. Trafikforholdene var da endnu dårlige, vejene elendige, marker og veje gik om vinteren ofte i ét, indhegninger af marker med hegnstråd var endnu ikke påbegyndt, en cyklist endnu et særsyn, selv i byerne, en dreng endnu en fremmed, en fjende, når han passerede en anden landsbys skole i et frikvarter, og i Ribe stod der kampe mellem latinskolens og borgerskolens drenge. Jeg blev student 1896. Ingen i Årre kunne mindes, at der tidligere havde været en student fra sognet; mange havde aldrig set en studenterhue. Da jeg første gang som student var til gudstjeneste i Årre kirke, ventede menigheden med at forlade kirken efter gudstjenesten, til jeg var begyndt at gå ud af kirken. Da en gammel tiggerske en dag sad og drak en kaffepunch i vort køkken, og jeg hilste på hende, stirrede hun først ganske vildt på mig med den hvide hue på, sprang så op så rask som en ung pige, løb hen, greb min hånd, overdækkede den med kys, mens hun hulkede som et barn. Jeg havde som dreng været sammen med hende og hendes mand Karl Pihl og Sorte Henrik og hans kvinde Stine Femern til kartoffeloptagning og roelugning på vore marker. Hun var plejedatter af en etatsråd, eller var det måske en justitsråd, Berg i Ribe og havde været med til latinskolefester i sin skønne ungdom, men var gået til bunds i tilværelsen og var havnet ude på Årre hede, ødelagt af brændevin i et usselt ægteskab med en fortrukket mand. Når du engang bliver præst, så kommer vi i kirke, sagde en dag en af de forhultede eksistenser derude fra hedens overdrev. Men deres tid var også forbi

med de nye tider, der brød frem. I året 1901 fik far embede som førstelærer i *Sønderho* på Få-nø.

Men nu standsforskellen mellem gårdejere og husmænd, den, der havde hersket i århundredere, hvordan gik det med den? Den var nemlig endnu stor, så stor, at den kunne besejre den stærkeste familiefølelse mellem far og søn. Ingen gårdmandssøn kunne gifte sig med en pige fra et husmandshjem, uden at han derved bragte skam over familien og i heldigste fald selv blev husmand. Omkring 1870 var den dominerende bonde i Fåborg sogn den rige Kræsten Pejsten, der havde 5 sønner. Af dem fik de to gårde i Fåborg, to fik i Årre (Tranbjerg), mens den femte, der giftede sig med en tjenestepige, fik et husmandssted i Årre til to køer. Værre gik det en gårdmandssøn fra Gunderup, Hans Tranbjerg, hvis far af samme navn ejede den største gård i Gunderup og kun havde dette ene barn. Han *kom tjenestepigen for nær*, som det hed, og hun skulle have et barn. Det kom til et brud mellem far og søn i den anledning. En tjenestepige som kone i huset på en bondegård? Nej aldrig! Sønnen måtte rejse til Amerika. Han gjorde det. Faderen solgte gården til et par unge fra et sogn på Fyn og flyttede ind i aftægts-huset. Det kom aldrig til nogen forsoning mellem far og søn. En menneskealder senere rygtedes det, at sønnen levede som eneboer i en øde egn i Texas og havde et uhyre stykke stepeland til sine hundreder af får, han boede i jordhule og gik klædt i fåreskind. Også faderen levede resten af sit liv et eneboerliv, kom ingen mennesker sammen med og fik med tiden et hårdt, forgræmmet ansigt. Han døde som en gammel ensom mand uden slægt og uden venner.

Standsforskellen gjaldt også mellem børnene. Gårdmandsbørn legede ikke med husmandsbørn, heller ikke i frikvartererne i skoletiden. Da jeg blev så gammel, at jeg hørte

til blandt de store, søgte jeg at bryde dette forhold ved at tage husmandsdrengene med ind i legene. Det mislykkedes fuldstændigt. De morede sig snart med at overtræde spilllets regler og drille, hvor de kunne. Århundreders undertrykkelse slog ud i lys lue og hindrede sammen-spillet. De blev igen sat udenfor. Jeg fik en lære for livet.

Men trods alt var det lille landsbysamfund i opløsning. De unge brød ud af gamle forhold, og mange søgte ind på eksamensvæsenets veje. Da jeg 1923 blev rektor for Herning gymnasium, var der blandt lærerne en gårdmandssøn fra Grimstrup og en skræddersøn fra Øse sogn.

Og dog, var det gamle Årre nu også helt gået i graven? Nej, etsteds var der ingen forandring. Det var på kirkegården. - Sidste gang jeg besøgte Årre, var i året 1932, en menneskealder efter mit opbrud, og besøget gjaldt fortrinsvis kirkegården. Bortset fra, at den var pænere holdt, at der var plantet træer langs gangene, at der ikke længere fandtes jernkors fra Varde jernstøberi eller små, fattige trækors med navne og årstal i gul maling, var alt som før. Den sydlige langside fra øst til vest var forbeholdt gårdmandsfamilierne fra Årre, Gunderup og Tranbjerg, aftagende mod øst og vest efter hartkornets størrelse. Den nordlige langside var tildelt dem fra Jyllerup og husmandsstederne. Yderst mod nord lå de fattigste. Gravstedernes placering afspejlede den årtusindgamle almuekultur med den strenge adskillelse i social henseende på landsbyens befolkning. Her var ingen forandring. Når dommedagsbasunen engang lød, og de døde stod op af gravene for at gå Herren i møde, ville det ske i orden og på sømmelig vis. Hvert slægtled ville samle sig om sin førende bonde, vandre ud gennem kirkegårdens indgang på sydsiden, vandre mod øst, slutte op bag dem fra Fåborg, der kom med præsten i spidsen, Årre var jo anneks til Fåborg, stille sig ved Herrrens fod og påhøre dommen.